

MAGYAR NYELV

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ: 1904-BEN

106.

ÉVFOLYAM

2010.

2. szám

MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ARGUMENTUM KIADÓ
BUDAPEST

Felölős szerkesztő:
BENKŐ LORÁND

Szerkesztő:
JUHÁSZ DEZSŐ

Technikai szerkesztők:
FARKAS TAMÁS, SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Szerkesztőbizottság:
BÉKÉSI IMRE, HONTI LÁSZLÓ, KIEFER FERENC,
KISS JENŐ, NYOMÁRKAY ISTVÁN, PUSZTAI FERENC,
SEBESTYÉN ÁRPÁD, SIPTÁR PÉTER, SZATHMÁRI ISTVÁN

Nemzetközi tanácsadó testület:
ELŽBIETA ARTOWICZ (PL), DANILO GHENO (I),
RIHO GRÜNTAL (FIN), VALENTYIN GUSZEV (RU),
PÉNTEK JÁNOS (RO), SUSAN GAL (USA),
EBERHARD WINKLER (D)

TARTALOM

<i>Bañcerowski Janusz</i> : A nyelv szerepe az emberi valóság megalkotásában	129
<i>Kertész András</i> : Miért érdemes a nyelvésznek reggelente felkelni az ágyból? Avagy: Chomsky „forradalmi” és a generatív nyelvészet historiográfiája	145
<i>Vörös Ferenc</i> : Mutatvány a mai magyar családnévatlasz előmunkálataiból	156
<i>Farkas Tamás</i> : <i>Novák</i> . Egy idegen eredetű családnév és a magyar családnévanyag	169
<i>Bárányné Komári Erzsébet</i> : A magyar jövevényszavak morfológiai adaptációja a ru- szinban. Lexikográfiai munkák és szépirodalmi művek tükrében	182
Kisebbségi közlemények. <i>Kicsi Sándor András</i> : Az enantioszémia néhány főbb esete a magyarban	196
Szó- és szóhasználati magyarázatok. <i>Büky László</i> : Mosolog, mind a ragalla. – <i>Mokány Sándor</i> : Dobva-fakadva	198
Tudománytörténet. <i>Korompay Klára</i> : A Régi Magyar Kódexek sorozat. Új kutatási eredmények és a jövő távlatái. – <i>Szili Katalin</i> : Az első orosz anya- nyelvűeknek szóló magyar nyelvtan. Desko András, <i>Vengerszkaja grammatika</i> (Szentpétervár, 1855)	203
Szemle. <i>Földi Gábor</i> : Rásonyi László – Baski Imre, <i>Onomasticon Turcicum</i> – <i>Turkic Personal Names 1–2</i> . – <i>Zántó Edina</i> : Név és valóság. A VI. Magyar Névtu- dományi Konferencia előadásai. – <i>Kiss Magdaléna</i> : Két könyv a középkori Bihar megye helyneveiről. – <i>P. Lakatos Ilona</i> : Kótyuk István, <i>Українские</i> <i>заимствования в ужанском венгерском говоре</i> (Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai). – <i>Szabó József</i> : Pesti János, <i>Alsómocsoládi tájszótár</i> . – <i>Grécki-Zsoldos Enikő</i> : Kabán Annamária, A szövegvizsgálat útjain	212
Különművek. <i>Rab Irén</i> : A Magyar Nyelv Éve Göttingenben (2009)	244
Társasági ügyek. <i>Keszler Borbála</i> : Elefki László 90 éves	246
Nyelvtörténeti adatok. <i>Mizser Lajos</i> : A ruszinok elnevezései a XVI– XVIII. században. – <i>N. Fodor János</i> : Északkelet-magyarországi személynevek a kései ómagyar korból	249
Levélsekrény. <i>A. Molnár Ferenc</i> írja. – <i>Szentgyörgyi Rudolf</i> írja	254

migrations after the end of Turkish rule in this country. Its Slavic etymology ('new') may cover several different motivations of name giving; its potential Hungarian-internal coinage cannot have been significant. Despite its foreign origin and high frequency, it was not a typical name to be Hungarianised during the history of family name Hungarianisations in the 19th and 20th centuries; even cases of official change of name to *Novák* did occur. Part of the reason for all that may have been the fact that it is structurally quite appropriate to fit in well with the range of native family names and also that, in general, the Slavic-based population was less active in the process of Hungarianisation. Its striking currency today is a consequence of its origin and history, as well as of the stronger tendency for borrowed names of other backgrounds to be changed by their bearers.

Keywords: *Novák*, borrowed family names, change of name, Hungarianisation, frequency of names.

TAMÁS FARKAS

A magyar jövevényszavak morfológiai adaptációja a ruszinban Lexikográfiai munkák és szépirodalmi művek tükrében*

1. Kárpátalja csak a második világháború végén vált Szovjet-Ukrajna részévé, ahol *Закарпатська область* ukrán, illetve *Закарпатская область* orosz néven (tkp. 'Kárpáton túli terület') megyei szintű közigazgatási egységet képez (*Kárpátalja* mint magyar tájnév eredetéről vö. JUHÁSZ 1988: 83; BOTLIK 2005: 16–23). Az ott élő keleti szláv és magyar etnikum között létrejött sokrétű nyelvi-nyelvjárási kapcsolat arról tanúskodik, hogy történelmi egybefonódásuk nagyon régen, még a korai középkorban vette kezdetét (DEZSŐ 1961: 140–1; MOKÁNY 1966: 10).

A kárpátaljai keleti szláv nyelvjárások a galíciai és a bukovinai ukrán dialektusokkal nyelvjárási kontinuumot képeznek, vagyis dialektológiai szempontból ezek a mai értelemben vett ukrán nyelv nyelvjárásai. Az ukrán nyelvterület zömétől való hosszas, 1944-ig tartó politikai különállás miatt azonban itt az irodalmi nyelvi fejlődés más úton haladt, mint az ukrán nyelvterület más részein. A helyi nyelvjárások alapján itt ugyanis lokális irodalmi nyelv is kialakult: a kárpáti ruszin. Ez a ma is több országban művelt irodalmi nyelv a kisebb szláv irodalmi nyelvek ismert szakértője, ALEKSANDR DULIČENKO tartui szlavista felosztása szerint a szláv periférikus mikronyelvek közé tartozik (DULIČENKO 1998, vö. magyar nyelvű ismertetését is: ZOLTÁN 2001; legújabban a kárpáti ruszinról történeti perspektívában összefoglalóan vö. DULIČENKO 2008). A továbbiakban tehát *r u s z i n* n y e l v e n ezt a regionális irodalmi nyelvet értjük, míg a kárpátaljai keleti szláv dialektusokat *u k r á n* n y e l v j á r á s o k n a k nevezzük. (A *kárpáti ruszin* terminusban a *kárpáti* jelző az egykori magyar Délvidéken, később Jugoszláviában, majd a mai Szerbiában és Horvátországban beszélt *bács-szerémi ruszin*-tól való megkülönböztetést szolgálja, amelynek a nyelvjárási alapja nem ukrán, hanem keletiszlovák. Mivel tanulmányunk csak a kárpáti ruszint érinti, a továbbiakban ezt a pontosító jelzőt elhagyjuk.)

* A szerző köszönetet mond Mokány Sándornak, a tanulmány lektorának számos értékes megjegyzéséért és hasznos tanácsáért.

Megjegyzendő, hogy Kárpátalja XVI. századi ruszin nyelvemlékének, a Nyagovai Posztillának az írója „igen következetesen használja a nép nyelvét” (DEZSŐ 1989: 13), az akkor még jobbára általános elterjedésű (MOKÁNY 1965: 168–70) úgynevezett máramarosi *u*-zó nyelvjárást. Így érthető, hogy ebben a vallási jellegű műben számos magyar jövevényszó is van (DEZSŐ 1985; ZOLTÁN 2006).

A szomszédságból, illetőleg együttélésekből fakadó nyelvjárási szintű ruszin–magyar nyelvi kapcsolatok híven tükröződnek többek között KÓTYUK ISTVÁNNAK „Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai” című monográfiájában (KÓTYUK 2007), de természetesen a magyar szomszédság nyelvi nyomai megtalálhatók a helyi ukrán nyelvjárásokra épülő kárpáti ruszin regionális irodalmi nyelvben is. Kutatásunk ebben a sajátos „mikronyelvi” közegben a XX. század végén, illetve a XXI. század elején megjelent kárpáti ruszin nyelvű szépirodalmi művekben, illetőleg lexikográfiai munkákban fellelhető magyar jövevényszavakra irányul.

Több hazai és magyarországi kutató kiemelten foglalkozott a kárpátukrán nyelvjárások régi vagy mai magyar jövevényszavainak a l a k t a n i m e g h o n o s o d á s á v a l (vö. pl. BALECZKY 1958: 23–46, 1960: 247–65; MOKÁNY 1962a: 60–75; OROS 1964: 40–3; DEZSŐ 1970: 83–98, 1989: 37–41; LIZANEC 1977: 29–68). – Jelen tanulmányunknak az a célja, hogy feltárja a forrásanyagban megnevezett, ruszin irodalmi nyelven kiadott művek magyar jövevényszavait, valamint megismertesse az olvasót a l a k t a n i beilleszkedésük mikéntjeivel. E cél érdekében figyelemmel kísérjük, hogy a szövegkörnyezet(ük)be ágyazott magyar jövevényszavak – főnevek, melléknevek, igék és határozószók – miként illeszkednek az átvevő nyelv esetrendszerébe. Rámutatunk a prefixumok, szuffixumok és flexiók honosító szerepére is. E tanulmányban megállapítást nyer többek között az is, hogy a megvizsgált jövevényszavak meghonosodása – különböző genetikai-tipológiai nyelvi voltukból adódóan – olykor bizonyos problémáktól sem mentes.

2. A főnevek adaptációja. – A kárpátaljai ruszin nyelven írott művekben és lexikográfiai munkákban a magyar kölcsönszavak jelentős részét főnevek képezik. A legtöbb magyar eredetű főnév adaptálódott az átvevő nyelv szóképzési és morfológiai rendszeréhez. BALECZKY EMIL (1960: 264–5) két pontban fogalmazta meg azt, hogy mire szükséges figyelni a magyar jövevény főnevek alaktanivizsgálata során a szláv nyelvekben: 1. a szláv főnév alaktanára, amely helyett vagy amellyel párhuzamosan használatos a magyarból kölcsönzött szó; 2. a szomszéd nyelvek és nyelvjárások magyar eredetű főneveinek alaktanára. Mivel a magyarban a ruszinnal ellentétben nincs nem (genus) mint nyelvtani kategória, ezért a főnevek morfológiai beilleszkedése során a nem- és deklinációcsoporthoz kell igazodniuk. PETRO LIZANEC (1977: 51) a forrásnyelvben a főneveket két csoportba sorolja végződésük szerint: magánhangzóra és mássalhangzóra végződőkre. A továbbiakban mi is e szétválasztást alkalmaztuk.

A) A magánhangzóra végződő főnevek adaptációjának esetei. – 1. A magyar labiális *-a* végű főnevek többsége az *-a*, elvélve *-я* végződésű nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkednek be, pl. *борпейда* < *bokréta* (N. *bokréjta*), *бунда* < *bunda*, *гамфа* < *hámfa*, *гурка* < *hurka*, *гута* < *guta*, *талиба* < *galiba*, *геренда* < *gerenda*, *дейжа* < *déjza* (N. *déjzsa*), *дудва* < *dudva*, *тиура* <

eperfa, *ipka* < *irka*, *кальга* < *kályha*, *карика* < *karika*, *кофа* < *kofa*, *коцка* < *koska*, *лонта* (*лонтя*) < *labda* (N. *lapta*), *луйтра* < *lértá* (R. *lajtra*), *марга* < *marha*, *мінта* < *mintá*, *новта* < *nóta* (N. *nócta*), *оргона* < *orgona* (virág), *палачінта* < *palacsinta*, *паприта* < *paprika*, *почоля* < *rocsolya*, *пуста* < *puszta*, *ратота* < *rántotta* (N. *rátota*), *табла* < *tábla*, *мінта* < *tinta*, *фаўта* < *fajta*, *фіндзса* < *findzsa*, *церыза* < *ceruza*, *чыта* < *csiga*, *чызма* < *csizma* (N. *csizma*), *чупора* < *csutóra*, *ярда* < *járda*. – Ebbe a deklinációcsoportba soroljuk a labiális -a végződésű hímnemű főneveket is: *біка* < *bika*, *газда* < *gazda*, *варта* < *varga*, *катуна* < *katona*; vö. И учуеш: там, де стане чижмов русскій *катуна!* (Čučka 1992: 15) 'És meghallod azt, ahol csizmájával megáll az orosz katona'.

2. Az -i, -e, -é, -u magánhangzóra végződő magyar főnevek a nőnemű -a végződésű főnevek I. deklinációcsoportjába illeszkednek, pl. *біта* < *bige*, *деца* < *deci*, *каралаба* < *karalábé*, *ленча* ~ *леньча* < *lencse*, *серенча* ~ *сереньча* < *szerepcse*, *тепша* < *tepsi* (de elvétele: *тепуи*), *фейса* < *fejse*, *чінка* < *csipke*. A *тентеруця* < *tengeri* főnévben honosító -у/- képzővel történik az adaptáció. – Kérdéses a *капура* < *kapu* főnév idetartozása. BALECZKY EMIL (1958: 35) úgy véli, hogy a magyar eredetű *капура* -ura suffixumot kapott a *цанура* 'kecske', *шацпура* 'sás-fajta' főnevek mintájára. Több kutató véleménye szerint azonban a *kapura* főnév a magyar *kapu*+ra szublativusi határozóragos átvétele lehet, amely feltehetőleg egy *kapura!* (értsd: *dobolj, támadj!*) régi katonai vezényszóféltre vezethető vissza (ESUM 2: 378). Hogy e felfogás melyikét illeti elsőség, további kutatás tárgyát képezi (MOKÁNY 1970: 281–5).

Kivétel az alany- és tárgyesetben használatos *хеченече*, *геченече* < *hecsepecse* 'hecsedli' (pl. Над шанцямі вдянь файніе *хеченече*; Petrovcij 1999: 8, 'A sáncok fölött nappal szépen virít a hecserepcse'; *геченече*; I. Kerča 2007). Kárpátalja területén és Ivano-Frankivszk néhány járásában szintén elterjedtek az *ече-нече*, *гече-нече*, *ечи-нечи*, *гичи-ничи*-féle variánsok (SABADOŠ 1982: 68–9; MYHOLYNEC' 2000: 353).

Egy-két kölcsönszó változatlan alakban honosodott meg: *паріжці* < *párizsi*, *тепуи* < *tepsi*; vö. Довкола жони у пондьолах на *тепуи* носять пірулки (Čučka 1992: 56) 'Körülöttünk az asszonyok pongyolában tepsin hordják a tablettákat'.

3. A -li képzős magyar közvetítésű német főnevek az -uk képzős hímneműek II. deklinációcsoportjához sorolhatók: *кіфлик* < *kifli* (elvétele *кіфлі*), *мушкатлик* < *muskátli*, *цетлик* < *cetli*. Kivételt képez a meghonosodott nőnemű *рібізли* < *ribizli*. – Ebbe a csoportba soroljuk továbbá a *пантлик* < *pántlika* főnevet. BALECZKY EMIL (1958: 401–2) úgy véli, hogy a *pántlika* főnév a közép-kárpátaljai, a hucul, és részben a lemko nyelvjárásban *pantlyk* (kicsinyítő *pantlyčok*) hímnemű alakban terjedt el. Szának és Sztrij környékén a *pantlyka* (kicsinyítő *pantlyčka*) nőnemű szóalak használatos. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a bajor-osztrák eredetű *pantlyka* szóalak valószínűleg magyar közvetítéssel került az ukrán nyelvjárásokba, a *pantlyk* viszont nem. Ezt azzal magyarázza, hogy a kárpáti nyelvjárásokban számos olyan német kölcsönszó van, amelyik -yk suffixumú: *griflyk* < *Griffel*, *kriglyk* < *Krügél*, *kapslyk* < *Kapsel*, *mantlyk* < *Mantel* stb. (i. m. 402–3). Ezek a ruszin nyelvjárásokba közvetlenül kerülhettek a németből is, de az sem zárható ki, hogy a magyar volt az átadójuk, vö. m. *grifli*, *kapsli*, *krigli*. Ide soroljuk még a -чок kicsinyítő képzős *машичок* < N. *masli* 'masni' főnevet is.

4. Az *-ó* (~ N. *о́у*), *-õ* (~ R. N. *ōŷj*), *-ú* ~ *u* végű főnevek a hímneműek II. deklinációcsoportjába illeszkednek be *-ov*, *-ev*, *-yв* ~ *-юв*, *-iv* végződésessel: *адоув* < *ágyú*, *аршоув* < *ásó* (N. *ársóу*), *багоув* < *bagó* (N. *bagóу*), *бароув* < *báró* (N. *báróу*), *бильчуув* < *bölcső*, *бирив*, *бiryув* < *bíró* (N. *biróу*), *бункоув* < *bunkó* (N. *bunkóу*), *валуув* < *vályú* (N. *válóу*), *гайтыв* < *hajtó* (kutya) (N. *hajtóу*), *гаюув* < *hajó* (N. *hajóу*), *гінтоув* < *hintó* (N. *hintóу*), *гордив*, *гордоув* < *hordó* (N. *hordóу*), *дунтоув* < *dongó* 'kismotorbicikli' (N. *dongóу*), *дялуув* < *gyalu*, *дяплуув* < *gyeplő* (N. *gyeplőŷj*), *жачкуув* < *zacskó* (N. *zacskóу*), *кандалуув* < *kandalló* (N. *kandalóу*), *кереїтыв* < R. *kerejtőу* 'kerülő', *копоришув* < *koporsó* (N. *koporsóу*), *касалуув* < *kaszáló* (N. *kaszálóу*), *лечоув* < *lecsó* (N. *lecsóу*), *манкуув* < *tankó* (N. *tankóу*), *мацкоув* < *tackó* (N. *tackóу*), *пежтеув* < *pezsgő* (N. *pezsgőŷj*), *реселюув* < *reszelő* (N. *reszelőŷj*), *сабуув* < *szabó* (N. *szabóу*), *сoвтабiryув* < *szolgabíró* (N. *szóugabíróу*), *теметыв* < *temető* (N. *temetőŷj*), *фатюув* < *fattyú* 'kamaszfiú', *фїтоув* < *fűtő* (N. *fűtőŷj*), *фортуув* < *forgó* (N. *forgóу*), *цїнуув* < *círó* (N. *círóу*), *чаков* < *csákó* (N. *csákóу*), *чїкуув* < *csikó* (N. *csikóу*), *чортуув* < *csorgó* (N. *csorgóу*), *яруув* < *járó* (N. *járóу*). A *бїмбоувка* < *bimbó* (N. *bimbóу*) főnév *-ка* kicsinyítő képzőt kap, így a nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkedik be.

5. Néhány *-a*, *-e*, *-ó* (N. *о́у*) végű főnév valószínűleg az ukrán standard analógiájára a pluralia tantum kategóriába épül be: *корчолї* < *korcsolya* (vö. ukr. irod. *ковзани*), *тапеты* < *taréta* (vö. ukr. irod. *шпалери*), *фоговы* < *fogó* 'harapófogó' (vö. ukr. irod. *кїици*), *чуреты* < *csöröge* N. *csürege* (vö. ukr. irod. *вергуни*), *шаралї* < *saroglya* (vö. ukr. irod. *ноши*, *носилки*), *будїты*, *бюджетовы* < *bugyogó* (N. *bugyogóу*) (vö. ukr. irod. *трусї*, *шароварї*), *вилї* < *villa* 'vasvilla' (vö. ukr. irod. *вилї*).

6. A *могї* < *maggi* 'húsleves-ízesítő' a nem deklinálható hímnemű főnevek kategóriájába illeszkedik.

7. A *нїйні*, *нїйночки* < *néni* a nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkedik be; vö. На кого моя шаркань-нїйні тонко намїкає? (Kešživ. 58) 'Kire céloz az én sárkány nénim?'.

8. Az *ано* < *ара* – az azonos jelentésű *няньо* analógiájára – a hímneműek II. deklinációcsoportjába illeszkedik be. Ide tartozik a *бачї* < *bácsi* főnév is, amely az irodalmi művekben leginkább megszólításként fordul elő: Гей, бачї, що там несете в мішку? – поцікавився інспектор (Tomčanj 1974: 599) 'Hé, bácsi, mit visz ott a zsákban? – érdeklődött a felügyelő'. – Що, Золтан-бачї, шуба пропала? – смїються (Potušnjak 1980: 152) 'Mi történt, Zoltán bácsi? Elveszett a suba? – nevetnek'.

B) A mássalhangzóra végződő főnevek adaptációjának esetei. – Ezek mennyisége a legszámottevőbb a főnévi rendszerben. – 1. Nagy részük a hímnemű kemény vagy spiráns mássalhangzóra végződő főnevek II. deklinációcsoportjához alkalmazkodott: *алаш* < *állás*, *алдомаш* (*галдомаш*) < *áldomás*, *анталаг* < *antalag*, *банташ* < *bántás*, *баюс* < *bajusz*, *бир* < *bér* (N. *bir*), *боет* < *bolt* (N. *bóуt*), *бокoрван* < *rokolvar*, *вашар* < *vásár*, *вошпор* < *vaspor*, *грoф* < *gróf*, *дараб* < *darab*, *довган* < *dohány*, *ївсар*, *їовсар* < *jószág* (N. *jóuszág*), *калап* < *kalap*, *керт* < *kert*, *кетреу* < *ketrec*, *кошар* < *kosár*, *лабош* < *lábás* (N. *lábos*) 'edény', *леवेश* < *leves*, *лотор* < *lator*, *мїрет* < *méreg* (N. *míreg*), *нїташ* < *nyítás*, *одомаш* < *adomás* 'áldomás', *паплан* < *raplan*, *ранташ* < *rántás*, *рану* < *ránc*, *салаш* < *szállás*, *тpоветер* < *tróger* (N. *tróuger*), *фарадчар* < *fáradság* (N. *fáracs-*

cság), *хосен* < *haszon*, *чомат* < *csomag*, *чот* < *csat*, *шоїт* < *sajt*, *язмин* < *jázmín*, *яндик* < *ajándék*. Már a XVI. századi Nyagovai Posztillában felbukkannak a magyar *haszon*-nak *chosen* és *chosna* változatai. Párhuzamos megjelenésüket DEZSŐ LÁSZLÓ (1989: 38) a magyar szó -a birtokos személyjeles alakjának átvételével magyarázza (vö. *haszon* – *haszna*). A *керт*, *керта* < *kert* főnevet BALECZKY EMIL Kárpátalja déli nyelvjárásaiban elterjedt *загорода* 'kert, gyümölcsös kert' nőnemű -a végű főnév hatásával magyarázza. Rámutat arra, hogy a *загорода* és *кERTA* főnevek párhuzamosan is éltek az ungi, zempléni és sárosi ukrán nyelvjárásban (BALECZKY 1960: 262).

2. A palatális mássalhangzóra végződő magyar főnevek a hímnemű lágy mássalhangzóra végződő főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkednek be: *баршонь* < *bársony* (de van *баршан*, *баршун* is: Hrinčenko 1958. 1: 146; Petrovcij 1999: 96), *живань* < *zshivány*, *каштель* < *kastély*, *кормань* < (autó)kormány, *кыпень* < *kőpeny*, *легінь*, *лигінь* < *legény*, *оронь* < *arany*, *роштель* < *rostély*, *ряднь* < *rongy* (de *рядня* nőnemű főnévként gyakrabban adatolt), *сакмань* < *szakmány*, *сегінь*, *сигінь* < *szegény* (N. szegény), *ментель* < *tengely*, *шаркань* < *sárkány*.

3. Számos magyarból kölcsönzött főnév szóvégi pergő foghangja palatalizálódott, s így a hímnemű lágy végű főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkedik be: *бетьарь* < *betyár*, *везирь* < *vezér*, *галірь* < *gallér*, *генгерь* < *henger*, *говгерь* < *hóhér*, *гусарь* < *huszár*, *кантарь* < *kantár*, *кинчтарь* < *kincstár*, *лекварь* < *lekvár*, *лингтарь*, *лынгарь* < *lingár*, *тивчарь* < *tölcsér* (N. töücsér), *чивдирь* < *csődör* (N. csöüdjör), *шовдарь* < *sódar* (N. sóudar). PETRO LIZANEC (1977: 47) kutatásai megerősítették, hogy a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban a szóvégi szonoráns megőrizhette lágyágát az ukrán szavakban is, például: *чумвир'* 'csütörtök', *столар'* 'asztalos'. – Ebbe a deklinációcsoportba illeszkednek be a *гембець* < *gömbös* és a *п'яуць* < *piac* (N. *pijac*), de *п'яуць* is előfordul (vö. I. KERČA 2007: 252).

4. Néhány esetben az átvett főnév szóvége nem palatalizálódott: *богарь* < *bo-gár*, *вашарь* < *vásár*, *тавалір* < *gavallér*, *ногарь* < *pohár*, *сиварь* < *szivar*, *сомарь* < *szatár*, *танір* < *tányér*, *шинтер* < *sintér*. Ezek a hímnemű kemény végű főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkedtek be.

5. A kemény vagy lágy végű főnevek között olyanok is előfordulnak, amelyek a nőnemű I. deklinációcsoportba illeszkednek be -a, -я végződéssel: *барацка* < *barack*, *бемега* < *beteg(ség)*, *бота* < *bot*, *габ(а)* < *hab* 'hullám', *гомба* < *gomb* (a *гомбиця* -ий' képzőt kapott), *капча* < *karocs*, *кішасоня* < *kisasszony*, *контя* < *konty*, *лаба* < *láb*, *лабсара* < *lábszár*, *пістоля* < *pisztoly*, *ройта* < *rojt*, *рудина* < *rúd* (-ин- képzős alak), *рядня* < *rongy*, *сарсам(а)* < *szerszám*, *талпа* < *talp*, *турня* < *torony*, *фанка* < *fánk*, *фодра* < *fodor*. – A *битанга* < *bitang* főnevet a közös neműekhez soroljuk; vö. „Ци ты, *битанго*, вглух, усліп” (Petrovcij 38) 'Te, bitang, megsüketültél-e, megvakultál-e'. – Feltételezzük, hogy némely -a, -я flexiók szó ukrán standard mintát követ: *бана* < *bánat* ~ *туга*, *бемега* < *beteg(ség)* ~ *хвороба*, *бота* < *bot* ~ *палка*, *палиця*, *габа* < *hab* 'hullám' ~ *хвиля*, *капча* < *karocs* ~ *застібка*, *кішасоня* < *kisasszony*, ~ N. *панія*, *лаба* < *láb* ~ *нога*, *лабсара* < *lábszár* ~ *голінка*, *ройта* < *rojt* ~ *бахрома*, *талпа* < *talp* ~ *ступня*, *підощва*, *турня* < *torony* ~ *башта*, *фодра* < *fodor* ~ *оборка*. Megemlítendő, hogy a XVI–XVIII. századi

írással emlékekben a *серсам* hím- és a *серсама* nőnemű szóalakok szintén párhuzamos használatúak (DEZSŐ 1961: 144).

6. A nőnem I. deklinációcsoportjába tartoznak azok a mássalhangzóra végződő főnevek, amelyek *-к(а)* szuffixumot kaptak: *вадаска* < vadász(at), *йонатанка*, *ёнатанка* < jonatán (alma), *парадичка* < paradicsom, *сакайтровка* < szakajtó, *фаширка* < fasírt. Ezekhez járul a *гимбати* < himbál igéből képzett *гимбалка* 'hinta' főnév is: *Гимбалка была пудвишена до стовпа дерева* (Kerča 2005: 163) 'A hinta a fatörzsre volt függesztve'.

7. A magyar *-ság* végű főnevek *-шаг(т)-*, *-чат-* képzőt kapnak. Ide soroljuk az archaikus jellegű *биршаг* < bírság és a *мулатшаг* < mulatság (N. mulacság), *фарадчат* < fáradtság (N. fáradtság) főneveket. Megjegyezzük, hogy a Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokban szintén csak néhány magyarból átvett *-шаг* ~ *-шур* képzős főnév adatolt; a *-шаг* szuffixum azonban kárpátukrán szavakhoz is csatlakozott: *злодишур* 'tolvajlás' < *злодиш* 'tolvaj', *мудрôшур* 'bölcesség' < *мудрый* 'bölc', *бидôшур* 'szegénység, nincstelenség' < *бидак* 'szegény, nincstelen' (NIMČUK 1963: 82–3).

8. Egyes férfiszakmák *-ász* képzős nevei a hímnem, II. deklinációcsoportjához csatlakoznak: *баняс* < bányász, *вадас* < vadász, *галас* < halász, *югас* < juhász. Ehhez a deklinációcsoportoz tartozik talán a *вирчас* < virgács, R. virgász főnév is.

9. Számottevők a magyar *-ás*, *-os*, *-s* képzős főnevek, amelyek a hímnem, II. deklinációcsoportjához sorolandók. – a) Az *-аш* képzővel: *алаш* < állás, *банташ* < bántás, *баяоаш* < bajuszos, *бичкаш* < bicskás, *бовташ*, *бовтош* < boltos (N. bótyos), *бочкораш* < bocskoros, *бундаш* < bundás, *ваташ* < vágás, *валасташ* < választás, *вонаш* < vonás 'magyar arany pénznem', *гайташ* < hajtás, *дудаш* < dudás, *кальгаш* < kályhás, *карташ* < kártyás, *корчоляш* < korcsolyás, *кайкаш* < kajakos, *кошаркаш* < kosaras 'kosárlabdázó', *лампаш* < lámpás, *марадаш* < taradás, *ніташ* < nyitás, *овдалаш* < oldalas (N. óoldal), *овріаш* < óriás (N. óvriás), *орташ* < irtás (N. R. ortás), *пайташ* < rajtás, *пантликаш* < rántlikás, *паприкаш* < paprikás, *порташ* < portás, *пошташ* < postás, *прімаш* < primás, *ранташ* < rántás, *рокаш* < rakás, *рядняш* < rongyos 'rongyszedő', *сакманяш* < szaktányos, *фиркаш* < firrás, *цифраш* < cifrás, *чапаш* < csapás, *чардаш* < csárdás, *чисташ* < tisztás, *шуйташ* < sujtás. Ebbe a deklinációba tartozik a *сохташ* < *сохта* < szokta (E/3., vö. MOKÁNY 1966: 19) főnév is. – Értékes megfigyelést közöl VASYL' NIMČUK a Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokból: ott ugyanis *-аш* szuffixummal képződnek néha az élőlények és tárgyak attributív megnevezései: *цур'я* 'rongy' > *цур'аш* 'rongyszedő', *свал'ба* 'esküvő' > *свал'баш* 'lakodalmi vendég', *оренда* 'bérlés' > *орендаш* 'bérlő', *передовий* 'vezető, élenjáró' > *передаш* 'vezető személy' (NIMČUK 1963: 80).

b) Az *-ош* (*-еш*) képzővel: *бизтош* < biztos (úr), *бовтош* < boltos (N. bótyos), *боканчош* < bakancsos (R. 'gyalogos katona'), *борзош* < borzas (N. borzos), *бункош* < bunkós, *варош* < város, *гаеш* < hájas, *гидош* < hidas, *гусош* < húszas, *инош* < inas, *калапош* < kalapos, *ковдош* < koldus (N. kóvdus), *лабош* < lábas (N. lábos), *лантош* < lángos, *лапош* < lapos, *ловтош* < lógós 'lusta ember', *лотрош* < latros, *нілош* < nyilas (tört.), *ошколош* < iskolás (N. oskolás), *папош* < páros, *пондëлош* < pongyolás, *талош* < tálas, *танцош* < táncos, *татош* < táltos

(N. tátos), *турлаш* < (jég)torlasz (N. torlás), *фланцюш* < *flancos*, *флытош* < *flúgos*, *францюш* < *francos*, *цукрош* < *cukros*, *чавартош* < *csavargós*, *чампош* < *csámpás*.

A megvizsgált művekben *-ош* képzőt kapott a *годнош* < *hadnagy*, *рембош* < *gömbös* 'kövér ember', *новтош* < *nótás* főnév is, így a II. deklinációcsoportba sorolható, akárcsak a *босорош* főnév, amely 'boszorkánymester, férfi boszorkány' jelentésben ismeretes, a *босорка(ня)* < *boszorka*, *boszorkány* képződménye (BALECZKY 1958: 34). A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban ismert a hímnemű *-ун* szuffixumú *бóсоркун* főnév is, amely a *босоркан* 'a nőnemű főnévből alakult (vö. NIMČUK 1955: 176). Egyébként az *-ош* képző elterjedt a kárpátaljai ukrán nyelvjárások nem magyar jövevényfőneveiben is, pl. *електрикарош* 'villanyszerelő', *крадош* 'rabló', *околарош* 'szemüveges', *топанкош* 'cipőt viselő ember' (vö. NIMČUK 1963: 81–2; LIZANEC 1977: 57–9).

Megjegyzem, a fentebb felsoroltak között azonban belső keletkezésű is lehet pl. a *бовташ* 'boltos', *бочкорош* 'bocskoros', *кошаркаш* 'kosárlabdázó', *новтош* 'nótás', *рядяш* 'rongyszedő', *сакманяш* 'szakmányos', *сохташ* 'szokás', *цим-балош* 'cimbalmos'.

KÁPRÁLY MIHÁLY tanulmányt szentelt a magyar eredetű *-ош* (*-аш*) képzős szavak vizsgálatának a kárpátaljai ruszin szövegekben. Véleménye szerint e képzők elterjedése a történelmi Magyarország népei közötti tartós nyelvi kapcsolatokról tanúskodik (KÁPRÁLY 2001: 74). Az általa megvizsgált négy évszázadnyi kárpáti ruszin szövegek között vannak tudományos, publicisztikai és szépirodalmi írások, illetve előfordulnak a XX. század első felében megjelent újságcikkek is. KÁPRÁLY megállapította, hogy a modern kori kárpátaljai szövegekben a személyt jelentő főnevek képzői közül a legproduktívabb az *-ош* (*-аш*): *безпека* 'biztonság' > *безпекаш* 'ügynök', *інтелігент* > *інтелігентош* 'intelligens ember', *наркотики* 'narkó' > *наркаш* 'narkós', *новинка* 'újság' > *новинкаш* 'postás', *окуляри* 'szemüveg' > *окулярош* 'szemüveges ember', *пасуля* 'bab' > *пасуляш* 'babot kedvelő ember', *хрінь* 'torma' > *хріняш* 'emberre vonatkoztató' (becsmérlően), *фотька* 'fénykép' > *фотькош* 'fényképész', *яйце* 'tojás' > *яйцош* 'tökös ember' (becsmérlően) (i. m. 77–8).

A magyar nyelvvel ellentétben, ahol az *-as*, (*-ás*) képzős szavak változatos jelentéssel bírnak, a ruszinban az *-ош* (*-аш*) csak személyek megnevezésére és személynevek képzésére használatos (i. m. 79). KÁPRÁLY felfigyelt az *-ош* (*-аш*) képzős családnevek adatolására: *Бордаш*, *Добош*, *Жирош*, *Зубаш*, *Карабелеш*, *Кеминяш*, *Майорош*, *Малош*, *Пушкаш*, *Сабадош*, *Цибуляш*. A *Барвінкош*, *Бербелаш*, *Салдобош*, *Фозгараш* helynevek a szovjet korszakban ukrán megfelelőt kaptak (i. m. 80). Ezek közül a *Бордаш* < *Bordás*, *Добош* < *Dobos*, *Жирош* < *Zsíros*, *Карабелеш* < *Karabélyos*, *Майорош* < *Majoros*, *Пушкаш* < *Puskás*, *Сабадош* < *Szabados*, *Салдобош* < *Száldobos* a magyarban alakult személynevek.

Az általunk megvizsgált írott anyagban az *-аш* ~ *-яш*, *-ош* képző egyébként is elterjedt, például: *гойкати* 'kiabál' > *гойкаш* 'kiabáló', *двакіла* 'két kiló' > *двакілаш* 'kétkilós súly', *красти* 'lop' > *крадош* 'tolvaj', *куфєр* 'bőrönd' > *куфєраш* 'bőröndös ember', *окуляри* 'szemüveg' > *окулярєш* 'szemüveges ember', *парцєла* 'parcella' > *парцєлаш* 'parcellás, földterület tulajdonosa', *пицалка* 'furulya' > *пицалкош* 'furulyás', *порція* 'porció, adó' > *порціяш* 'porciós, adófizető', N. пуд-

хвустя 'farokszj' > *пудхвостаи* 'talpnyaló', *рахунок* 'számla' > *рахункош* 'takarékos ember', *ребро* 'borda' > *ребраи* 'sovány (idős) ember', *рот* 'száj' *ротаи* > 'szájás', *сабля* 'kard' > *сабляи* 'szablyás', *тропа* 'ösvény' > *тропаи* 'mereked ösvény', N. *фамілія* 'család' > *фаміліаи* < 'családfő', *яма* 'gödör' > *ямаи* 'gödöröső'. Anyagunkban az *-аи*, *-ои* képzős ruszin főnevek leggyakrabban szakmát és emberi tulajdonságot jelentenek, mint ahogyan NIMČUK (1955: 177) által vizsgált Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokban is.

11. Megőrizték *-еи* végüket az *-(e)s* képzős magyar eredetű főnevek: *бетлегемеш* < *betlehemes*, *біреш* < *béres* (N. *béires*), *креймеш* < *krémes* (N. *kréjmes*), *левеш* < *leves*, *рейтеш* < *rétes* (N. *réjtes*), *февдеш* < *földes* (N. *főjdes*).

12. A magyar *-és* (N. *-es*, *-is*) képzőnek *-еи* vagy *-иу* a ruszin megfelelője: *міреш* < *mérés* (N. *míres*), *ренделиу* < *rendelés* (N. *rendelís*).

13. Csak megszólításként használatos a *бораттом* < *barátom*, vö. *Бораттом*, *сервус!* (Fantič 37) 'Szervusz, barátom!'.

3. A melléknemek meghonosodásának esetei. – 1. Néhány főnévi értékű szó eredeti magyar szóalakban illeszkedett be, pl. *барна* < *barna*, *гаміш* < *hamis*, *гунцут* < *huncut*, *кайла* < *kajla*, *креймеш* < *krémes* (N. *kréjmes*), *тарка* < *tarka*. Megemlítendő, hogy a XVI–XVIII. századi ruszin nyelvemlékekben minden magyar eredetű melléknévhez ukrán (azaz ruszin) szuffixum kapcsolódott (vö. DEZSÓ 1961: 156).

2. Az általunk vizsgált anyagban is gyakran megtoldja, „ruszinositja” a melléknévet az *-и*, *-ьи* melléknévképző, s ehhez csatlakozik a melléknévi végződés (hímnemben *-ий* ~ *-ьий*, nőnemben *-а* ~ *-я*, semlegesnemben *-е* ~ *-є*, többes számban pedig *-і* ~ *-ї*): *бетешный* < *beteg*, *бізувный* < *bizonyos* 'megbízható', *валушний* < *valós*, *гамішний* < *hamis*, *герешный* < *híres*, *ипный* < *ér*, *кенешный* < *kényes* (N. *kéjnyes*), *кешерешный* < *keserves*, *лежерный* < *lezser*, *фіномный* < *finom*, *фришний* < *friss* 1. 'most szedett, készített', 2. 'jókedvű, energikus, gyors'.

3. Néhány melléknév *-ст(ый)*, *-ськ(ый)*, *-цьк(ый)*, képzővel honosodott meg: *барнастый* < *barna*, *таркастый* < *tarka*, *гунцутський* < *huncut*, *піцицький* < *pici(ke)*, vö. Ах то твоя вітцівщина *піцицька* (MidZel. 1999: 75) 'Jaj, az a te picike hazád'.

4. A jövevény főnevekből képzett melléknemek, melléknévi igenevek nagyobb része a ruszinban keletkezett. Ezek mennyisége az általunk megvizsgált anyagban számottevő. Lássunk néhány leggyakrabban előforduló képzővel létrejött származékot. A legtöbb melléknév *-ув-ськ-*, *-ськ-* képzős: *банясувський* 'bányász-', *баровський* 'bároi', *бетярський* 'betyáros', *битантський* 'bitang-', *бірешський* 'béres-', *бокорашиський* 'tutajos', *босорканський* 'boszorkányos', *варошський* 'városi', *везирський* 'vezér-', *галаський* 'halász-', *говерський* 'haveri', *гонвейдський* 'honvéd-', *гунцутський* 'huncut-', *гусарський* 'huszár-', *газду(в)ський* 'gazda-', *графський* 'gróf-', *живанський* 'zsivány-', *канторський* 'kántor-', *катунський* 'katonai', *кайкашиський* 'kajakos', *кінчтарський* 'kincstári', *ковдоиський* 'koldus-', *левентський* 'levente-', *легінський* 'legény-', *немишський* 'nemes-', *пайташиський* 'rajtás-', *темету(в)ський* 'temetői', *унварський* 'ungvári', *чалувський* 'csaló-'.

5. Produktív az *-ов- ~ -ёв- ~ -йов-* szuffixum: *бадоговый* 'bádog-', *барацковый* (бороцковый) 'barackfa-', *баршононовый* 'bársony-', *бишалмовый* 'birsalma-' (N. *bisalma*), *болтовый* 'bolti' (N. *bólti*), *габовый* 'habos', *гомбичковый* 'gombos', *децембровый* 'decemberi', *догановый* 'dohány-', *жебовый* 'zseb-', *кабатовый* 'kabát-', *кариковый* 'karikás', *кертовый* 'kertes', *копонёвый* 'koponyu-', *норончовый* 'narancs-', *пасулёвый* 'paszuly-', *пяцовый* 'piaci', *телековый* 'telek-', *файтовый* 'fajta-', *чевдарёвый* 'csödör-' (N. *csöüddör-*), *чомаговый* 'csomagos', *шоровый* 'soros', *януаровый* 'januári'.

6. Gyakori az *-н-* képző is: *бетежный* 'beteg', *гаміиный* 'hamis', *готарный* 'határos', *кедвешный* 'kedves', *лежерный* 'lezser', *ортаиный* 'írtott terület' (N. *ortás*), *папригаиный* 'paprikás', *сохтаиный* 'szokott', *фарадный* 'fáradt', *финомный* 'finom', *фрииный* 'friss'. A *бетеж* > *бетежный* ~ *битіжный* szóban *г / ж* mássalhangzó-váltakozás van, vö. *Битіжным* ся вернув (Petrovcij 119) 'Betegen tért haza'.

7. Тöbb esetben előfordul az *-аст-(-яст-)* képző: *барнастый* 'barna, barnás', *габастый* 'habos, hullámos', *кайластый* 'kajla', *карика* > *каричка* > *каричкастый* 'labda alakú', *коцкастый* 'kockás', *леньчастый* 'lencse-', *мінтастый* 'mintás', *танірястый* 'tányér alakú', *таркастый* 'tarka, tarkás', *тивчарястый* 'tölcséres', *турнястый* 'tornyos', *фодрастый* 'fodros'.

8. Megemlítnék továbbá néhány kevésbé gyakori melléknévképzőt is: a) *-ан-*: *капчаный* '(be)kapcsolt', *паприжаный* 'paprikás', *тентеричаный* 'tengeri-'; b) *-ат-*: *баюсатый* 'bajuszos', *лабатый* 'nagy lábú'; c) *-лив-* (*-лёв-*): *енгедливый* 'engedékeny', *сереньчливый* 'szerencsés', *хосновливый* 'hasznos, használatos', *шпорувливый* 'spóros, takarékos'; d) *-н-ист-*: *тарканистый* 'tarkás'; e) *-оват-*: *марговатый* 'tehenes', *хосновитый* 'hasznos'; f) *-цьк-*: *видицький* 'vidéki', *гайдуцький* 'hajdú-'; g) *-ав-*: *ловтавый* 'lógós', *рандавый* 'rongyos', *чампавый* 'csámpás'; h) *-(ь)к-*: *югаський* 'juhász-'.

Előfordulnak szintúgy további főnévi vagy melléknévi többől képzett, különböző szuffixumú szavak: *кариковый* ~ *каричкастый* 'karikás', *коцкованный* ~ *коцковастый* 'kockás', *леньчовый* ~ *леньчастый* 'lencsés', *марговый* ~ *маржачый* 'marha-', *папригаиный* ~ *паприжаный* 'paprikás, paprikázott', *таркастый* ~ *тарканистый* 'tarkás', *фодрастый* ~ *фодричкастый* 'fodros', *хосенный* ~ *хосновитый* ~ *хосновливый* 'hasznos'.

Külön csoportot képeznek az *-ован-* képzős melléknévi igenevek: *забанованный* 'igen bánatos', *изронцованный* 'megráncosodott', *изунованный* 'megunt', *исчалованный* 'megcsalt, becsapott', *кефованный* 'megkefélt', *кинованный* 'megkínzott', *коцкованный* 'kockázott', *ошколованный* 'iskolázott' (N. 'oskolázott'), *порунтованный* 'elrontott', *рантованный* 'rántott', *сохтованный* 'szokott', *(у)цифрованный* '(ki)cifrázott', *фарадлованный* 'fáradt', *хоснованный* 'használt', *чипкованный* 'csipkés', *шпорованный* 'megspórolt, megtakarított'.

Néhány melléknévi igenév *-уч-* (*-юч-*), szuffixumot kapott, és ezáltal melléknévesült: *будушлючий* 'bujdosó', *газдуочый* 'gazdálkodó', *прикапчуочый* 'hozzácsatolt', *хоснуочый* 'használó'.

4. Az igék meghonosodásának esetei. – A ruszinban az igék részben magyar jövevény igékből képződtek, részben pedig főnévi vagy melléknévi származékok. PETRO LIZANEC (1977: 63–6) ezért az átvevő nyelvben két igekategóriát különböztet meg: 1. a magyar igeből származottakat; 2. a már meghonosodott főnévből képzetteket. Morfológiai adaptációjuk szerint a következő csoportokra bontottuk az igéket.

1. A magyarból átvett igei képződmények – az igező bármilyen mássalhangzóra végződhet – egyik csoportját azok képezik, amelyek *-овати ~ -увати* szuffixumot kaptak: *бантовати* < *bánt*, *бечеловати* < *becsül*, *бизувати* < *bízik*, *бировати* < *bír*, *бізентовати* < *bizonyít*, *будушовати* < *bujdosik*, *валтовати* < *vált*, *геверовати* < *hever*, *ентедовати* < *enged*, *кельтовати* < *költ*, *ловтовати* < *lóg* 'csavarog', *ментовати* < *ment*, *ортовати* < *irt* (N. R. *ort*), *поносовати* < *panaszol*, *ренделовати* < *rendel*, *ругати* < *rúg*, *рунтовати* < *ront*, *сановати* < *szán*, *уновати* < *un*, *фарадловати(ся)*, *фаралловати(ся)* < *fárad*, *чавартовати* < *csavarog*, *чаловати*, *чалувати* < *csal*.

2. Az *-l* képzős igéknél egyes esetekben elvész az *-l*. Ezek *-овати ~ -увати* képzősök: *дунтовати* < *dunsztol*, *чутаковати* < *csutakol*, *шацовати* < *saccol*, *шпоровати* < *spórol*, *штімовати* < *stimmel*. Más esetben viszont megmarad: *кімовати* < *kémler*, *про(в)баловати* < *próbal*, *ренделовати* < *rendel*, *фелеловати* < *felel*, *шейталовати* (*шійталовати*) < *séítál*.

3. Néhány magyar eredetű igéhez ruszin *-ати (-яти)* képző járul: *аршовати* < *ás* (N. *árs*), *ловати* < *lóg* 'függ', *тапшати* < *tapsol*, *чапкати* < *csapkod*. MOKÁNY SÁNDOR (1962a: 72) a legrégebb kölcsönzésekhez sorolja az *-ати ~ -яти* képzős igéket és azokat is, amelyek a már korábban átvett főnevekből alakultak.

4. Visszahatónak tekintjük azokat a magyar eredetű igéket, amelyekhez *-ся* posztfixum járul. Ezek nagyobb része az ukrán standard analógiájára jöhetett létre: *всалашоватися* < *beszállásol*, vö. *заселитися*; *вувалтоватися* < *kivált*, vö. *освідчуватися*; *вупаносоватися* < *kirpanaszolja magát*, vö. *скаржитися*; *(из)бановатися* < *(el)szomorodik*, vö. *засмучуватися*; *испаїташитися* < *rajtászkodik*, vö. *подружитися*; *миретоватися* < *mérgelődik*, vö. *нервуватися*; *ранцавитися* < *ráncol(ja a homlokát)*, vö. *морщитися*; *розбитантоватися* < *elbitangosodik*, vö. *розпуститися*; *розгібатися* < *himbálozik*, vö. *розгойдатися*; *фарадловатися* < *fárad*, vö. *втомитися*. Az általunk adatolt *санкатися* < *szánkázik* ige, mint ahogyan a *летінитися* < *legénykedik*, *лобдатися* < *labdázik* igék is, PETRO LIZANEC (1977: 65) szerint talán tükörfordítások.

5. Véleményünk szerint a már meghonosodott főnevekből képződhettek a következő igék, esetleg a megfelelő magyar igék hatására:

a) *-овати ~ -євати* képzővel: *бітанга* 'bitang' > *бітанговати* 'bitangol', *біциклі* 'bicikli' > *біциклєвати* 'biciklizik', *вашар* 'vásár' > *вашаровати* 'vásárol', *габ* 'hab' > *габовати* 'habot ver, hullámosít', *генгер* 'henger' > *генгерєвати* 'hengerel', *дялу* 'gyalu' > *дяловати* 'gyalul', *кантор* 'kántor' > *канторовати* 'kántorkodik', *каріка* 'karika' > *каріковати* 'karikázik', *кефа* 'kefe' > *кефовати* < 'kefél', *ковдош* 'koldus' (N. *коцдус*) > *ковдовати* 'koldul' (N. *коцдуд*), *кормань* 'kormány' > *корманєвати* 'kormányoz', *коцка* 'kocka' > *коцковати* 'felkockáz, feldarabol', *кочіш* 'kocsis' > *кочішовати* 'kocsikázik', *ланц* 'lánc' > *ланцовати*

< 'láncol', *паприга* 'paprika' > *паприговати* '(meg)paprikáz', *ранц* 'ránc' > *ранцовати* 'ráncol', *реселёв* 'reszelő' > *реселёвати* 'reszel', *гир* 'hír' > *розгирёвати* 'elhíresztel', *салаш* 'szállás' > *салашовати* 'elszállásol', *талпа* 'talp' > *талповати* 'talpal', *тровоґер* 'tróger' (N. 'tróuger') > *тровоґеровати* 'trógerol', *фалат* 'falat' > *фалатовати* 'falatozik', *хосен* 'haszon' > *хосновати* 'használ', *цимбор(а)* 'cimborá' > *цимборовати* 'cimborál, baráti kapcsolatot tart fenn', *цифра* 'cifra' > *цифровати* 'cifráz', *чинка* 'csipke' > *чинковати* 'csipkéz', *шор* 'sor' > *шоровати* 'sorol';

b) valamint *-ити* ~ *-ити* képzővel: *бетьяр* 'betyár' > *бетьярити* 'betyárkodik', *биреш*, *биреш* 'béres' > *бирешити*, *бирешити* 'béres munkát végez', *биров* 'bíró' > *бировити* 'bírói munkát végez', *бойтар* 'bojtár' > *бойтарити* 'bojtárkodik', *босорка*, *босорканя* 'boszorkány' > *босорити*, *босорчити* 'varázslással foglalkozik', *габа* 'hullám' > *габити* 'hullámosít', *гуляш* 'gulyás' > *гуляшити* 'gulyásként dolgozik', *вашар* 'vásár' > *завашиарити* 'bevásárol', *кертис* 'kertész' > *кертисити* 'kertészkedik', *легінь* 'legény' > *легінити* 'legénykedik', *лінґарь*, *лынґарь* 'lingár' > *лінґарити*, *лынґарити* 'lingárkodik', *лопта* 'labda' (N. *лпта*) > *лоптати* 'labdázik' (N. *лптázik*), *пайташ* 'pajtás' > *пайташити* 'pajtáskodik, barátkozik', *варош* 'város' > *поварошити* 'elvárosiasodik', *гир* 'hír' > *розгирити* 'elhíresztel', *ряндя* 'rongy' > *ряндявити* '(el)rongyolódik', *салаш* 'szállás' > *салашити(ся)* 'elszállásol', *сокач* 'szakács' > *сокачити* 'szakácskodik', *фрічка* 'fricska' > *фрічкати* 'fricskáz', *чізма* 'csizma' (N. *csizma*) > *чізмарити* 'csizmadiaként működik', *юґас* 'juhász' > *юґасити* 'juhászkodik'. A *barna* melléknévből *-ити* képzővel jött létre a *барніти* < *barnul* ige.

Találkoztunk olyan ritka esettel is, amikor egy-egy adott szónak párhuzamos alakjai vannak, például: *-овати* ~ *-ловати*: *гамішовати* ~ *гамішловати* < *hamis-kodik*; *-аши-* ~ *-лаши-*: *вагашити* ~ *ваглашити* < *vág*.

A felsorolt szuffixumok segítségével folyamatos igeszemléletet kifejező igék képződnek. A befejezett igeszemléletet jelölő alakok a ruszin nyelvjárásokban jöttek létre a legváltozatosabb előképzők segítségével: *ви-*, *ву-*, *до-*, *за-*, *из-*, *май-*, *на-*, *о-*, *пере-*, *по-*, *при-*, *про-*, *роз-*, *уд-*, pl. *вибизентовати* 'bebizonyít', *вуртовати* 'kiírt', *вухосновати* 'elhasznál', *дошейталовати* 'odasétál, végigsétál', *забізувніти* 'magabiztossá válik', *изряднявити* ~ *поряднявити* 'elrongyolódik, lerongyolódik', *искельтовати*, *прокельтовати*, *роскельтовати* 'elkölt, elherdál', *майбечеловати* 'igen megbecsül', *накоцковати* 'felkockáz', *прокоцкати* < 'elkockáz', *науновати* 'megun', *очаловати* 'megcsal; becsap', *перечампати* 'csámpráskodik', *побантовати* 'megbánt', *побечеловати* 'megbecsül', *поваглашити* 'kivág', *потенґерёвати* 'lehengerel', *подіжмити* 'megdézsmál', *поланцовати* 'megláncol', *полегінити* 'legénykedik egy ideig', *посереньчити* 'szerencsétet valakit', *поталповати* 'megtalpal', *пофалатовати* 'feldarabol', *притаждовати* 'gazdálkodni kezd', *прогеверовати* 'elhever, ellustálkodik', *розбитанговатися* 'elbitangosodik', *удвалтовати* 'kivált, megvált'.

5. Egyéb szófajok. – 1. Az általunk megvizsgált anyagban csak egy számnevet találtunk: *изирь* < ezer. Ennek derivátumai az *изирька* 'ezres <bankó>' és a *пятьизирька* 'ötezres'.

2. Sem az írott szövegből, sem a nyelvjárásokból nem kerültek elő magyar eredetű névmások.

3. A határozószók néhány kivétellel vagy változatlanul, vagy *-o* szuffixummal honosodtak meg: *батром* < *bátran*, *баторно* < *bátor* 'bátran', *бизувно*, *бизівно*, *бизунь* < *bizony*, *гаміуно* < *hamisan*, *гіаба*, *гляба* < *hiába*, *иен*, *иен(што)* < *éppen* (hogy): У мене є сякі *иен* (Hnatjuk 2001: 117) 'Nekem éppen ilyenek vannak'; *інкаб* < *inkább*, *кін(ом)* < *képpen*, *мусай* < *musáj*, *шуга* < *soha*: Од сього танцю *шуга* ся не вморю, То кров у міні рудну новту грає (Fantyč 1997: 23) 'Ebbe a táncba soha nem fáradok bele, A véreemben édes honi nóta lüktet'; *нигда* *шуга* < *soha(sem)* – a határozószó első része a ruszin *нигда* 'soha', a másik része a magyarból átvett *шуга* < *soha* (idegennyelvi szinonimapár; vö. MOKÁNY 1962b: 132): Айбо ми би з Дюрьом *нигда-шуга* не були кумовами (Kešživ. 1997: 70) 'De mi Gyurával soha sem voltunk komák'. A vizsgált anyagban a *рендешино* < *rendesen* 'jól, alaposan' értelme van: Самі розумієте, што після таких випадку я мусіла *рендешино* розверечи своїми мозгами (Kešelja 1993: 58) 'Maga is érti, hogy ilyen eset után nekem jól meg kellett mozgatnom az agyam'. A *гляба* < *hiába* határozószónak a galíciai és a bukovinai szépirodalmi művekben bővült a jelentése: 'nem szabad, elég' (BÁRÁNYNÉ KOMÁRI 2008: 184): *Гляба* їх розуміти (Čeremšyna 1952: 302) 'Aligha lehet őket megérteni'.

A *батром* < *bátran* a cselekedet módját kifejező határozószók analógiáját tükrözi (vö. ukr. *гуртом* 'társaságban, együtt', *слідом* 'valakinek a nyomában'): Айбо нараз *батром* перескочив и уже стояв перед Юрком (KU. 2002: 24) 'Ámde *bátran* átugrotta, és máris Jurko előtt állt'. A *гаміуно* 'hamisan' a *гаміунний* < *hamis* melléknév derivátuma (vö. ukr. *веселий* 'vidám' – *весело* 'vidáman', *гарний* 'szép' – *гарно* 'szépen', *сумний* 'szomorú' – *сумно* 'szomorúan').

4. A magyar jövevényszavak között három kötőszót találtunk: *авадь* < *avagy*, *вадь* < *vagy*, *педір* ~ *пидік* < *pedig* (vö. Задрыжав уд страха вишыткый, *пидік*, вже было бы витко, Вбы якась там ворожбитка, *авать* босоркун-страшко (Petrovcij 1999: 94) 'Minden ízében reszketni kezdett a félelemtől, pedig már észre vette volna, ha jósnő, avagy rémisztő kuruzsló lett volna'; valamint egy sajnálkozó rosszalást kifejező indulatszót: *ене-бене* < *ejnye-bejnye*: *Ене-бене* – клячки – кампес, неборачку! (Kerča T. 2003: 134) 'Ejnye-bejnye, térdre, véged van, te szerencsétlen!'

6. Ö s z e f o g l a l á s . – A fenti példákból látható, hogy a vizsgált szavak nagyobb része főnév. Ezek többsége a hímnemhez sorolandó. A nőnemű főnevek kisebb produktivitást mutatnak. A semleges nemű főneveket azért nem elemeztük, mert ezek DEZSŐ LÁSZLÓ (1989: 38) véleménye szerint is „a kárpátukrán nyelvjárásokban már meggyökeresedett magyar eredetű szavakból keletkeztek”.

A legtöbb melléknév ruszin melléknévi szuffixumot és flexiót kapott az adaptáció során. A jövevényigékhez gyakran ruszin prefixumok, szuffixumok és flexiók járultak. Számosak azonban a magyar jövevényfőnevekből, illetve -melléknevekből alkotott ruszin igék is.

A határozószó a kárpátaljai ruszinban sem ragozható szófaj. Néhány határozószó változatlan alakban honosodott meg az átvevő nyelv rendszerében. A magyarból átkerültek nagyobb része ruszin szuffixumot kapott.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a meghonosodás következtében a főnevek többsége, valamint csaknem az összes melléknév és ige a megvizsgált ruszin irodalmi nyelvi szövegekben, illetve szótárakban figyelmet érdemlő változásokon ment keresztül.

Kulcsszók: kárpátaljai ruszin nyelv, ruszin–magyar nyelvi kapcsolatok, magyar jövevényszavak, alaktani meghonosodás, átvevő nyelv.

A hivatkozott irodalom

- BALECZKY 1958. БАЛЕЦКИЙ Э., Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. *Studia Slavica* 4: 23–46.
- BALECZKY 1960. = БАЛЕЦКИЙ Э., Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. *Studia Slavica* 6: 247–65.
- BÁRÁNYNÉ 2008. = БАРАНЬ-КОМАРИ Є., Унгаризми у творах галицьких письменників кінця XIX – початку XX століття (на прикладах творів Марка Черемшини). In: ANDRZEJ KSENIŃCZ – POLINA STANIŃSKA red., *Ze studiów nad literaturami i językami wschodniosłowiańskimi*. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra. 181–7.
- Čeremšyna 1952. = Черемшина Марко, Вибрані твори. Ужгород.
- Čučka 1992. = Чучка Павло, Вичурки по-баранинські. Закарпатська застільна книга у 2-х томах (том перший і останній). Баранинці–Ужгород.
- BOTLIK JÓZSEF 2005. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1961. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. *Studia Slavica* 7: 139–75.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1970. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, Морфология закарпатских урбарияльных записей XVIII в. *Slavica* 10: 88–98.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1985. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (Словарь и анализ). Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1989. A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai. Akadémiai Kiadó, Bp.
- DULIČENKO 1998. = Дуличенко А. Д., Языки малых этнических групп: статус, развитие, проблемы выживания. In: Языки малые и большие... In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi. Red. A. D. DULIČENKO. *Slavica Tartuensia* IV. Tartu Ülikooli Kirjastus/Tartu University Press, Tartu. 26–36.
- DULIČENKO 2008. = Дуличенко А. Д., Письменность и литературные языки Карпатской Руси (X–XX вв.). Издательство В. Падяка, Ужгород.
- ESUM. = Етимологічний словник української мови: у 7 т. Том 1–5. Гол. ред. О. С. Мельничук. Київ, 1982–2006.
- Fantuč 1997. = Фантич Василь, Отцюзино, русинська, християнська! Ужгород.
- Hnatjuk 2001. = Гнатюк Володимир, Казки Закарпаття (І. В. Хланта упорядкув.). Ужгород.
- HRINČENKO 1958. = Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Киевская старина». Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. У 4 томах. Київ 1907–1909. Перевидання фотомеханічним способом. Київ.

- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. A magyar tájnévadás. Nyelvtudományi Értekezések 126. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KÁPRÁLY 2002. = КАПРАЛЬ М., Венгерский суффикс *-as (-ás)* в карпаторусинских текстах. *Studia Slavica* 47/1–2: 73–85.
- KERČA I. 2007. = КЕРЧА ИГОРЬ, Русинско-русский словарь. В 2 томах. Ужгород.
- Kerča T. 2003. = Керча Тамара, Было ци не было. Ужгород.
- Kešelja 1993. = Кешеля Дмитро, Державна копоня, або Листи до пана Президента. Ужгород.
- KešŽiv 1997. = Кешеля Дмитро, Жіванський світ. Роман із народного життя у трьох серіях. Ужгород.
- KÓTYUK ISTVÁN 2007. Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta ZOLTÁN ANDRÁS. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- KU. 2002. = Керча Ігор, Утшознина. Читанка для недільні школи. [2. kiadás]. Ужгород.
- LIZANEC 1977. = ЛИЗАНЕЦЬ П. М., Фонетичне засвоєння та морфологічне оформлення мадяризмів в українській мові. *Studia Slavica* 23: 29–68.
- MidZel. 1999. = Мідянка Петро, Зелений фирес. Поезії. Ужгород.
- MOKÁNY 1962a. = МОКАНЬ А. А., Важнейшие фонетические и морфологические особенности венгерских заимствований в украинском укающем диалекте Тячевского района Закарпатской области. In: Финно-угорская филология. Ученые записки Ленинградского Ордена Ленина Государственного университета им. А. А. Жданова. Ленинград. 60–75.
- MOKÁNY 1962b. = МОКАНЬ А. А., Исконные слова в мараморошских украинских говорах Закарпатской области УССР и их синонимы, заимствованные из венгерского языка. In: Вестник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. Вып. 4. Ленинград. 20: 125–35.
- MOKÁNY 1965. = МОКАНЬ А. А., К истории украинского населения на территории современного распространения мараморошского диалекта Закарпатской области. In: Вестник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. Ленинград. 2: 68–170.
- MOKÁNY 1966. = МОКАНЬ А. А., Венгерские заимствования в мараморошском украинском диалекте Закарпатской области. [Kandidátusi disszertáció tézisei.] Тарту.
- MOKÁNY 1970. = МОКАНЬ А. А., Замечания к этимологии восточнословацкого и закарпатско-украинского *kapura* 'ворота'. In: Советское финно-угроведение. Таллин. 6: 281–5.
- МУНОЛЫНЕС' 2000. = МИГОЛИНЕЦЬ О. І., Українсько-угорські зв'язки на матеріалі ботанічної лексики закарпатських говірок. In: Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. Ужгород. 351–8.
- НІМЧУК 1955. = НІМЧУК В. В., Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району (суфіксація). In: Наукові записки Ужгородського Державного університету. Діалектологічний збірник. Видавництво Львівського університету ім. І. Франка. Львів. 14: 169–92.
- НІМЧУК 1963. = НІМЧУК В. В., З іншомовних запозичень у закарпатських верхньо-надборжавських говірках. In: Дослідження з мовознавства. Київ. 79–88.

- OROS 1964. = ОРОС В., До питання українсько-угорських контактів. In: Тези доповідей та повідомлення міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов. Ужгород. 40–3.
- Petrovcij 1999. = Петровці Іван, Наші и нинаші співанкы. Ужгород.
- Potušnjak 1980. = Потушняк Федір, Твори. Київ.
- SAVADOŠ 1982 = САБАДОШ І. В., Типологія назв *Rosa Canina L.* в говорах української та інших слов'янських мов. In: Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат. Ужгород. 54–70.
- Tomčanič 1974. = Томчаній Михайло, Жменяки. Київ.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2001. A szláv mikronyelvek helyzete és fennmaradási esélyei. *Kisebbségkutatás* 10: 534–7.
- ZOLTÁN ANDRÁS szerk. 2006. *A Nyagovai Posztilla. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.*

BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET

Morphological adaptation of Hungarian loanwords in Ruthenian

The aim of the paper is to introduce the Hungarian loanwords occurring in standard reference works and to acquaint the reader with the ways of morphological insertion and integration of Hungarian loanwords into Ruthenian, a language spoken in the Sub-Carpathian area. For fulfilling this aim, the paper discusses the manners in which Hungarian loanwords (represented by nouns, adjectives, verbs, and adverbs) have been fitted into the morphological system of the recipient language. The majority of the words under survey are nouns, most of which are masculine. Nouns that belong to the feminine gender show less productivity. The paper does not deal with neutral nouns because, in accordance with László Dezső's (1989: 38) opinion, the author thinks that these nouns "were formed in Sub-Carpathian Ukrainian dialects from roots of Hungarian origin". Due to the adaptation process, most adjectives were given Ruthenian adjectival suffixes and inflection. Some verbs were formed through the adaptation of Hungarian verbs with Ruthenian prefixes, suffixes, and inflection, while others were formed as denominative or deadjectival derivatives within the Ruthenian dialects. Finally, some adverbs were borrowed in an unchanged form but most adverbs adopted from Hungarian received Ruthenian suffixes. – It is concluded that, in the process of adaptation, most nouns, adjectives and verbs were adjusted to the requirements of the word formation and morphological system of the recipient language.

Keywords: the Ruthenian language of Sub-Carpathia, Ruthenian–Hungarian language contacts, Hungarian loanwords, morphological adaptation, recipient language.

ERZSÉBET BÁRÁNYNÉ KOMÁRI

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Az enantioszémia néhány főbb esete a magyarban

Ideális esetben minden szónak van egy és csak egy, többé-kevésbé jól meghatározható jelentése. Ettől az ideális esettől sokféle eltérés létezik. A szók jelentésváltozása, egyáltalán jelentéstörténete és etimológiája mellett éppen ezeknek az anomáliáknak a vizsgálata szol-

The Hungarian Language

Journal of the Society of Hungarian Linguistics

Managing Editor

LORÁND BENKŐ

Editor

DEZSŐ JUHÁSZ

Technical Editors

TAMÁS FARKAS, RUDOLF SZENTGYÖRGYI

Editorial Board

IMRE BÉKÉSI, LÁSZLÓ HONTI, FERENC KIEFER,
JENŐ KISS, ISTVÁN NYOMÁRKAY, FERENC PUSZTAI,
ÁRPÁD SEBESTYÉN, PÉTER SIPTÁR, ISTVÁN SZATHMÁRI

Advisory Board

ELŽBIETA ARTOWICZ (PL), DANILO GHENO (I),
RIHO GRÜNTAL (FIN), VALENTIN GUSEV (RU),
JÁNOS PÉNTEK (RO), SUSAN GAL (USA),
EBERHARD WINKLER (D)

CONTENTS

<i>Bañcerowski, Janusz</i> : The role of language in the construal of human reality	129
<i>Kertész, András</i> : Why should the linguist get out of bed in the morning? Or: Chomsky's "revolutions" and the historiography of generative linguistics	145
<i>Vörös, Ferenc</i> : A preliminary sample from the Atlas of Hungarian Family Names	156
<i>Farkas, Tamás</i> : The borrowed family name <i>Novák</i> and the Hungarian stock of family names	169
<i>B. Komári, Erzsébet</i> : Morphological adaptation of Hungarian loanwords in Ruthenian	182
Minor Contributions. <i>Kicsi Sándor, András</i> : Some instances of enantiosemym in Hungarian	196
Etymologies. <i>Büky, László</i> : <i>Mosolog, mind a ragalla</i> 'smile faintly'. – <i>Mokány, Sándor</i> : <i>Dobva-fakadva</i> 'in an awful bate'	198
Historiography. <i>Korompay, Klára</i> : The series Early Hungarian Codices. New results and future perspectives. – <i>Szili, Katalin</i> : The earliest Hungarian grammar written for Russian readers	203
Reviews. <i>Földi, Gábor</i> : <i>Rásonyi László – Baski Imre, Onomasticon Turcicum – Turkic Personal Names I–II. – Zántó, Edina</i> : Proceedings of the Sixth Hungarian Conference of Onomastics. – <i>Kiss, Magdaléna</i> : Two books on place names from medieval Bihar County. – <i>P. Lakatos, Ilona</i> : <i>Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре</i> [Ukrainian loanwords in the local Hungarian dialect of Ung]. – <i>Szabó, József</i> : <i>Pesti János, Alsómocsoládi tájszótár</i> [A dialect dictionary of the village of Alsómocsolád]. – <i>Gréczy-Zsoldos, Enikő</i> : <i>Kabán Annamária, A szövegvizsgálat útjain</i> [Down the paths of text research]	212
Miscellanea. <i>Rab, Irén</i> : The Year of the Hungarian Language in Göttingen	244
Society News. <i>Keszler, Borbála</i> : László Elekfi is 80	246
Data from the History of Hungarian. <i>Mizser, Lajos</i> : Ethnic names for Ruthenians in the 16–17th centuries. – <i>N. Fodor, János</i> : Late Old Hungarian personal names from North-East Hungary	249
Letters to the Editor. <i>Ferenc A. Molnár</i> writes. – <i>Rudolf Szentgyörgyi</i> writes	254